Захарова К. С.,

ORCID ID: 0000-0003-2373-5723

*аспірантка кафедри теорії і практики перекладу романських мов імені Миколи Зерова
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Анотація. У статті розглянуто лексико-семантичні аспекти перекладу французьких та українських юридичних термінів. Проведено аналіз шляхів відтворення юридичних термінів у мовній парі французька $\leftrightarrow$ українська. Надано аргументи того, чому французька мова може бути однією з мов першого вибору під час перекладів нормативно-правових актів Європейського Союзу. З'ясовано значення юридичного перекладу для розвитку національної правової галузі та, зокрема, національної правничої термінології. Розглянуто поняття терміна та його основні характеристики – зручність і придатність до функціонування у правничих текстах. Відповідно до семантичної наповненості правничі терміни запропоновано поділяти на три групи: 1) ті, які мають приналежність лише до юридичної галузі: *notification* – офіційне повідомлення; *notification* – нотифікація; *tontine* – тонтін; *extradition* – екстрадиція; 2) правничі терміни, які вживаються в літературній мові та мають споріднені семантичні значення: *décision* – рішення; *témoін* – свідок; *fait* – дія, вчинок; 3) інтернаціоналізми в літературній мові, які є кодифікованими термінами у правовій галузі: *action* – акція / позов; *minute* – мінута / оригінал, першотвір; *citation* – цитата / виклик до суду. Виявлено, що правничі терміни з першої групи мають вузький семантичний зміст, зазвичай позначають конкретні правові поняття та досить часто є юридичними інтернаціоналізмами. Характерною ознакою термінів із другої групи є їхня полісемічність. Терміни з третьої групи можуть створювати труднощі під час перекладу, оскільки залежно від мови вживання вони мають різну кількість узуальних значень, належать до різних денотатів та створюють міжмовну омонімію. Оскільки лексичні одиниці можуть запозичуватися різними мовами неодноразово, виникають випадки, коли у вихідній мові перекладу слово є кодифікованим терміном, а в цільовій мові перекладу його прямий відповідник став архаїзмом. Наприклад, прямим відповідником у французькій мові юридичного терміна санація є архаїзм *sanation*. З'ясовано, що у процесі перекладу варто орієнтуватися на визначення юридичного терміна, прописане в національних кодексах відповідних держав та у спеціалізованих одномовних тлумачних словниках. Відповідно, еквівалентом українського терміна санація є французький термін *redressement judiciaire*. Виявлено, що термінологічна невизначеність у національній терміносистемі може ускладнювати процес перекладу, оскільки призводить до фіксації неточних дефініцій у двомовних спеціалізованих словниках.

Ключові слова: правничий переклад, юридичні терміни, французька мова, інтернаціоналізми, полісемія, омонімія.

Постановка проблеми. З появою нових галузей права, а також через необхідність імплементації європейського законодавства до українського та застосування національними

судами практики Європейського суду з прав людини, який є інституцією Ради Європи, постає нагальна потреба в якісному юридичному перекладі насамперед з офіційних робочих мов Ради Європи – французької та англійської.

У Європейському Союзі (далі – ЄС), на відміну від Ради Європи, офіційними робочими мовами є мови всіх 24 держав-членів. Усі нормативно-правові акти, опубліковані цими мовами, є однаково автентичними. Однак у «Рекомендаціях для українських органів державного управління щодо наближення до права ЄС» зазначено, що для вдалого перекладу *acquis* ЄС рекомендовано робити порівняльний аналіз тексту нормативно-правового акта англійською, французькою та німецькою мовами. Причому мовою першого вибору може бути французька або німецька, оскільки ці мови «традиційно відомі своєю точністю у сфері розроблення проєктів нормативно-правових актів» [1, с. 48]. Крім того, розвиток національного цивільного законодавства Франції та Німеччини сягає сотень років, а отже, їхня юридична термінологія в цій галузі дуже розвинена.

Справедливо зазначити, що у правничій сфері, як і в будь-якій іншій галузі, термінологія відіграє вирішальну роль у передачі та сприйнятті інформації. Лише одне неправильно перекладене слово може спотворити зміст усього документа та призвести до його двоякого трактування або взагалі до визнання такого документа недійсним. Тому особливо важливим є адекватне відтворення юридичних термінів у перекладних текстах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Через низку певних історичних причин активний процес становлення юридичної термінології та розвитку досліджень у галузі юридичного перекладу розпочався лише після проголошення незалежності України.

Проблема у сфері юридичного перекладу, як зазначає С.П. Головатий, наявна через те, що українська мова за часів СРСР не мала жодного юридичного статусу, незважаючи на те, що Українська РСР була однією із засновниць ООН. Переклад міжнародних юридичних документів українською був фактично перекладом із російських текстів [2, с. 5].

Дослідженням відтворення термінів у перекладних правових текстах займаються науковці-правники, перекладачі та мовознавці, зокрема: Б.М. Ажнюк, С.П. Головатий, Ю.С. Зайцев, В.І. Карабан, І.М. Кочан, С.Г. Сасенко, Г.І. Сидорук, Г.С. Онуфрієнко, О.І. Чердиченко, Л.М. Черноватий, О.А. Шаблій та інші. Однак дослідження лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів, які впливають на відтворення термінологічних відповідників, є об'єктивно недостатнім. Адже досить часто ці фактори спричиняють синонімію, полісемію та міжмовну омонімію, які своєю чергою можуть призвести до

помилкового вживання термінів під час перекладу, що неприпустимо у правничій сфері.

До того ж канадський і французький дослідники Л. Бодуен та Ж. Мунен зазначають, що однією з головних проблем перекладу юридичних текстів є таке явище, коли один і той самий юридичний термін у різних правових системах має різні семантичні значення [3; 4].

Метою статті є аналіз шляхів відтворення юридичних термінів у мовній парі французька < українська.

Виклад основного матеріалу. Переклад у правовій галузі є не лише інструментом пізнання зарубіжного права, а й інструментом творення правничої термінології. Саме перекладачі та науковці-правники першими створюють терміни в цільовій мові перекладу, які мають бути еквівалентами термінів у вихідній мові. Надалі ці терміни проходять процес стандартизації та кодифікації в національних кодексах і фіксуються у відповідних тлумачних словниках.

Вітчизняні науковці вважають, що в державах, де національна термінологія перебуває у стані активного розвитку, під час створення терміна надзвичайно важливим є поєднання національних традицій (пов'язаних зі словниковим складом мови) з досвідом найбільш розвинених мов світу [5, с. 17].

Н.В. Артикуца зазначає, що одним із найкращих способів термінотворення, який робить визначення більш точним та однозначним, є словосполучення. Зокрема, такі складені терміни містять у собі ключовий і другорядний елементи, які уточнюють та конкретизують суть поняття, яке вони позначають [6, с. 5].

Своєю чергою С.П. Головатий зауважує, що в українських реаліях складений термін необхідно сприймати як нерозкладне поняття, оскільки поелементний аналіз змісту кожного з двох слів може призвести до спотвореного розуміння самої суті терміна. Наприклад, двослівний термін верховенство права, який є відповідником терміна *the rule of law*, науковець пропонує замінити однослівним терміном правовладдя. Адже, як він стверджує, саме поелементний аналіз змісту кожного слова у складеному терміні верховенство права призводить до його сприйняття з позиції позитивного права (на якому базувалася доктрина Радянського Союзу) [2, с. 26, 27].

Цікавою щодо творення та вживання термінології є думка І.Я. Франка, який стверджував, що терміносистема – це контрольована група в лексичному складі мови; результат діяння свідомості вчених, мета яких полягає в розширенні обсягу знань, поглибленні розуміння механізму, яким досліджується певне явище. Головною характеристикою терміна має бути його зручність і придатність до функціонування [7, с. 5].

Термін розуміємо як слово або словосполучення історично сформованої термінологічної системи, яке дає визначення певного поняття та його місця в системі інших понять, слугує для комунікації в певних сферах діяльності, має приналежність до словникового складу мови, підпорядковується її законам [8, с. 92].

Юридичні терміни умовно можна поділити на три групи:

1. Терміни, які мають лише правове значення, наприклад: *notification* – офіційне повідомлення; нотифікація; *tontine* – тонтін; *extradition* – екстрадиція. Такі терміни мають вузький семантичний зміст і позначають певні специфічні поняття у правовій системі. Деякі з них із часом стають юридичними інтернаціоналізмами. Під інтернаціоналізмами розуміємо слова, зафіксовані принаймні у трьох неспоріднених мовах,

які етимологічно походять від одного слова чи елементів слова та мають однакову структуру й семантичне значення [9, с. 410].

2. Правничі терміни, які вживаються в літературній мові та мають споріднені семантичні значення: *décision* – рішення; *témoін* – свідок; *fait* – дія, вчинок.

3. Інтернаціоналізми в літературній мові, які є кодифікованими термінами у правовій галузі (див. табл. 1).

Таблиця 1

Термін	Загальне значення	Юридичне значення
<i>action</i>	акція	позов
<i>minute</i>	хвилина (картографія)	оригінал; першотвір
<i>citation</i>	цитата	виклик до суду

Саме такі терміни створюють найбільше труднощів під час перекладу, оскільки в різних мовах ці лексичні одиниці можуть мати різну кількість узуальних значень, можуть належати до різних денотатів та мати міжмовні омоніми.

За словами О.М. Кобозьової, узуальне значення слова – це «абстракція від у принципі нескінченного ряду актуальних значень слова в мові, інваріант актуальних значень, усі відмінності між якими можуть бути пояснені дією екстралінгвістичних факторів» [10, с. 158].

У певних правових системах такі інтернаціоналізми належать до спеціалізованих термінів. Наприклад, *action* є кодифікованим французьким юридичним терміном. У юридичному значенні його вживання вперше зафіксовано в 1260 році. Він означає «*exercice d'un droit en justice*» [11].

Його омонімом є фінансовий термін *action* у значенні «цінний папір», що походить від нідерландського фінансового терміна *Aktie*. У такому значенні у Франції цей термін починають вживати з 1733 року [11].

У французькій мові *action* має більше ніж 25 узуальних значень.

В українській терміносистемі термін акція має такі значення:

«1) -ї, жін. Цінний папір, який свідчить про те, що його власник вніс певний пай у капіталістичне підприємство та має право на участь у справах і прибутках цього підприємства;

2) -ї, жін., книжн. Дія, діяльність, спрямовані на досягнення якої-небудь мети» [12, с. 32].

Терміни можуть бути запозичені декількома мовами одночасно або мати декілька проміжних етапів послідовного запозичення в межах того чи іншого ланцюга мов [13, с. 111].

Труднощі в перекладі виникають тоді, коли термін є кодифікованим у вихідній мові перекладу, а в цільовій мові він став архаїзмом. Наприклад, юридичний термін *sanation*, прямим відповідником якого у французькій мові є *sanation*, дослівно означає одужання, оздоровлення. Цей термін був у вжитку в XIV–XVI століттях, наразі він є архаїзмом та в сучасній французькій мові не вживається [11].

Найближчим за етимологічним походженням до французького *sanation* є сучасне французьке слово *assainissement*, проте воно не є кодифікованим юридичним терміном і в тому визначенні, яке дає український юридичний тлумачний словник для терміна санація, у французькій практиці слово *assainissement* не вживається. У французько-українському юридичному словнику французького еквіваленту для терміна санація немає, натомість для *assainissement* відповідником є очищення [14, с. 25].

За своїм сутнісним значенням термін *redressement judiciaire*, який є кодифікованим терміном, що зафіксований у Комерційному

кодексі Франції, у статті L 631-1 [15], може бути відповідником терміна санація.

У французькому юридичному тлумачному словнику цей термін має таке визначення: «Nom donné par la loi (25 janv. 1985, C. com., a. 631 – 1 s.) à la procédure ouverte à toute entreprise (commerçant, artisan, personne morale de droit privé) en état de *cessation des paiements, qui, instituée par substitution au *règlement judiciaire, à la *liquidation des biens et à la procédure de suspension provisoire des poursuites (o. 23 sept. 1967) en vue de permettre la sauvegarde de l'entreprise...» [16, с. 871].

Цікаво, що французькі терміни sanation, assainissement, redressement мають медичне значення. І.В. Смушинська зазначає, що французька медична термінологія, яка почала активно формуватися в XIV–XV століттях, є фундаментом загальної французької термінології. Більшість сучасних французьких термінів у різних наукових галузях створена на основі медичних термінів [17, с. 397].

Ускладнювати процес юридичного перекладу може термінологічна невизначеність у національній терміносистемі. Наприклад, терміни власник та володілець в літературній мові вважаються як синоніми [12, с. 728]. Водночас у статті 397 Цивільного кодексу України є два окремі визначення для цих термінів [18].

Згідно з французько-українським юридичним словником відповідником терміна власник є французький термін tenant [14, с. 416].

У французькому тлумачному словнику tenant має таке визначення: «Celui qui a reçu de quelqu'un l'usage d'un bien immobilier» [11]. Тобто це особа, яка має право користування нерухомим майном, а не право власності на нього.

Більше того, в англійській юридичній мові є аналогічний термін, відповідником якого в українській мові є орендар. Очевидно, що власник та орендар – абсолютно різні за значенням слова. Водночас володілець та орендар мають споріднене семантичне значення.

О.Д. Пономарів пояснює це так: «Слова володілець і власник не є синонімами. Володіння – один з аспектів права власності, поряд із використанням і розпорядженням. Саме тому в цивільному праві особа може бути володільцем, не будучи при цьому власником» [19].

У цьому випадку проблема полягає в неточному перекладі з французької мови та у плутанині з українськими термінами. Очевидно, що така термінологічна невизначеність є однією з причин наявності хибної дефініції у французькому юридичному двомовному словнику, що є неприпустимим.

Висновки. Переклад юридичних термінів вимагає насамперед аналізу та чіткого розуміння їхньої дефінітивної функції, орієнтації на їхнє сутнісне значення, яке прописане в юридичних тлумачних словниках і національних правових кодексах. Адже знання й розуміння сутності основних юридичних термінів є фундаментом якісного перекладу. Значна кількість французьких юридичних моносемічних термінів є інтернаціоналізмами. Інтернаціоналізми з літературної мови, які є кодифікованими правничими термінами, можуть створювати труднощі під час перекладу в результаті міжмовної омонімії, а також через те, що в різних мовах вони мають різну кількість узуальних значень. Термінологічна неоднозначність у національній терміносистемі значно ускладнює правовий переклад, оскільки може бути однією з причин фіксації неточних дефіні-

цій у двомовних юридичних словниках, що, безумовно, свідчить про необхідність удосконалення наявної словникової бази та створення нової. Переклад у правовій галузі є інструментом творення значної частини національної правничої термінології, що підкреслює важливість та актуальність його подальшого дослідження.

Література:

1. Рекомендації щодо наближення українського законодавства до права ЄС. Київ, 2018. 104 с. URL: <https://eu-ua.org/pravo-yes/rekomendatsii-nablyzhennia>.
2. Головатий С.П. Про людські права : лекції. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. 760 с.
3. Beaudoin L. Atelier de rédaction juridique: Mots du droit et expressions juridiques en un clin d'œil. Congrès annuel du Barreau du Québec. 2009. URL: <https://edoctrine.caij.qc.ca/congres-du-barreau/2009/1733706311>.
4. Mounin G. La linguistique comme science auxiliaire dans les disciplines juridiques. Meta. 1979. Vol. 24. № 1. P. 9–17. URL: <https://doi.org/10.7202/003676ar>.
5. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення, семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ : КМ «Academia», 2000. 218 с.
6. Артикуца Н.В. Основи вчення про юридичний термін і юридичну термінологію. Українська термінологія і сучасність : збірник наукових праць. 2005. Вип. 6. С. 84–89.
7. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. Львів, 1994. 216 с.
8. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови : підручник. Либідь, 1993. 248 с.
9. Смушинська І.В. Французька лексикологія : навчальний посібник. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 598 с.
10. Кобозева І.М. Лингвистическая семантика : учебное пособие. Москва : Эдиториал УРСС, 2000. 352 с.
11. Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales. 2012. URL: <https://www.cnrtl.fr/definition/>.
12. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка. Т. 1 : А–В. 1970. 799 с.
13. Белодед І.К. Интернациональные элементы в лексике и терминологии. Харьков : Вища школа, 1980. 208 с.
14. Малишева Н.Р., Микитин І.С. Французько-український та українсько-французький юридичний словник. Харків : Право, 2017. 736 с.
15. Code de commerce de la République Française. Légifrance. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do%3Bjsessionid=AD68F9C3A278AD420415CAE4FC1CA3E8.tplgfr33s_3?idSectionTA=LEGISCTA000006146111&cidTexte=LEGITEXT000005634379&dateTexte=20200903.
16. Cornu G. Vocabulaire juridique. Paris : PUF, 2018. 1116 p.
17. Смушинська І.В. Сучасний французький термін: основні характеристики і проблеми відтворення українською мовою. Мовні і концептуальні картини світу. 2014. Вип. 48. С. 396–406.
18. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
19. Вивчаймо українську мову. Свобода. 2016. URL: <https://svoboda-news.com/svwp/вивчаймо-українську-мову-5/>.

Zakharova K. Law terms: lexical-semantic aspects of translation

Summary. The article considers the lexical-semantic aspects of translation of French and Ukrainian law terms. The analysis of ways of reproduction of law terms in language pair French ⇔ Ukrainian is carried out. Arguments are given as

to why French can be considered as one of the first languages of choice when translating EU regulations. The significance of legal translation for the development of the national legal branch and, in particular, the national legal terminology is clarified. The concept of the term and its main characteristics – convenience and suitability for functioning in legal texts are considered. According to the semantic content of law terms, it is proposed to divide them into three groups: 1) those that belong only to the legal field: notification – офіційне повідомлення; нотифікація; tontine – тонтін; extradition – екстрадиція. 2) law terms that are used in standard language: décision – рішення; témoin – свідок; fait – дія, вчинок; 3) internationalisms in standard language, which are codified terms in the legal field: action – акція / позов; minute – мінута / оригінал, першотвір; citation – цитата / виклик до суду. It was found that law terms from the first group have a narrow semantic meaning, usually denote specific legal concepts. There are many internationalisms in this group. Polysemy is

general characteristic feature of terms from the second group. Terms from the third group can create difficulties in translation, because they have different numbers of usual meanings in different languages, refer to different denotations and create homonymy. There are cases when a word is considered as a codified term in the source language, and in the target language it has become an archaism, that happens because lexical units can be borrowed in different languages not in simultaneous way. It emerged that equivalents of law terms in source language should be found in national legal codes and specialized monolingual dictionaries in target language. Consequently, the French term redressement judiciaire is considered as an equivalent for Ukrainian term санація. It was found that ambiguousness in national terminology creates difficulties in translation since it leads to the fixation of inaccurate definitions in bilingual specialized dictionaries.

Key words: legal translation, law terms, French language, internationalisms, polysemy, homonymy.